

KRIŽANIĆEV RODNI KRAJ I ROD KRIŽANIĆA U NJEGOVIH SPISIMA I SUVREMENIM ZAPISIMA

Ivan Golub

Križanićeve prve i posljednje godine života najmanje su poznate. Razlog tome je u pomanjkanju izravnih dokumenata. Ovim prilogom želim pridonijeti poznavanju dijela Križanićeve životnog početka. Želim, naime, dati uvid u geografsko, narodno, povijesno stanje Križanićeve rodnog kraja, i to kako je Križanić to stanje zapisao u svojim spisima i kako ga nalazimo opisana u suvremenim mu zapisima. Posebnu sam pažnju, razumljivo, obratio preciziranju mjesta Križanićeve rođenja, kao i rodu Križanića. Nastojao sam također upoznati veze Križanića s okolnim obiteljima. A gdje nedostaju izravni izvori, nisam propustio upozoriti na utemeljene mogućnosti i pretpostavke. O historijskoj pozadini XVII stoljeća iz koje Križanić izrasta nisam ovdje raspravljao. O tome usp. prikaz prof. dr J. Šidaka »Hrvatsko društvo u doba Jurja Križanića«, objavljen u zborniku posvećenom Jurju Križaniću, koji sadržava referate iznesene na simpoziju o Križaniću 2—3. III 1972.

I

GDJE SE RODIO JURAJ KRIŽANIĆ?

1. Zapis u »Posolskom prikazu« iz 1659.

U »Posolskom prikazu« (Ministarstvu vanjskih poslova) u Moskvi Križanić je 1659. zabilježen ovako:

»Ove 168. godine, 17. rujna, pisali su Velikom gospodaru caru i Velikom knezu Alekseju Mihajloviću, samodršcu sve Velike, Male i Bijele Rusije, bojar i vojvode knez Aleksej Nikitič Trubeckoj s drugovima i poslali s prejaslavskim poslanicima s Erofejem Mehkovetckim došljaka Srbina Jurja Ivanova sina Biliša (Serbenina Jur'ja Ivanova syna Biliša), a carske plaće dano mu je za put do Moskve dva rublja. A u Moskvi je taj Srbin kazao za sebe na ispitivanju da je rodnom iz Srpske zemlje grada Bihća, a taj je grad pod vlašću turskoga sultana. A otac njegov bio je trgovac, a on je po očevoj smrti išao po raznim zemljama radi studija i bio u školi u Mlecima i u gradu Padovi«. ¹

Postoji još jedan spis, ² više manje istovjetan s ovim dokumentom.

¹ S. A. Belokurov, Jurij Križanić v Rossii. Iz duhovnoj žizni moskovskogo obščestva v XVII v., Moskva 1902, 286—287.

² N. dj., 287—288.

Križanić se ovdje predstavio pod kriptonomom. Podaci koje je dao o mjestu rođenja, a bio je očito upitan odakle je rodom, također su, kako to pokazuju drugi dokumenti, proizvoljni. Ipak ne tako proizvoljni da ne bi imali nekog dalekog temelja. Križanići su naime prije XVI stoljeća držali »grad i imanja u Nebluju, među Bišćem i Korenicom«.³ Godine 1503. Ivan Križanić, kapetan tvrđave Klis kod Splita, zajedno sa svojim bratom Nikolom, kupuje imanje Zamršje kod Karlovca, i tako se Križanići pojavljuju u Pokuplju.⁴ Nije li Križanić iskaz u Ministarstvu vanjskih poslova u Moskvi 1659. saznao od nekoliko povijesnih elemenata posve točnih i od nešto mašte? Nije isključeno da je Križanić sebi čak tako oblikovao savjest da je više manje na pitanja o mjestu rođenja i o imenu oca odgovarao tako da je zapravo govorio o porijeklu i o precima. U školama je mogao naučiti ono što se u moralnoj teologiji nazivalo »restrictio mentalis«. Ima jedan slučaj u Križanićevu životu, za koji on sam veli, kako je oblikovao svoju savjest. Bilo je to kad je 1658. htio oputovati u Rusiju, a nije dobio papina pristanka. Rezonirao je da mu misija za Rusiju, koja mu je bila dana 1646. i dalje traje. To je bilo godinu prije iskaza u Moskvi u Ministarstvu vanjskih poslova. Kakogod bilo, Križanić je iz roda Križanića Nebljuških,⁵ a Nebljuh se nalazio u kraju između Bihaća i Korenice.

2. Predgovor »Gramatici«

U predgovoru svojoj »Gramatici«, pisanom u Tobolsku u Sibiriji 7. listopada 1665, Križanić ovako piše o kraju svog djetinjstva:

»...nigdize nečujutse zavláki glâsa táko právilni, ni ričej hóšč svojih hóšč túdžih táko čistó izrikánje, ni oblíčje govorênja prídnjemu i uzvírnomu Rúskomu jezíku táko podobno i vlastíto: káko se čújet u Hervátov. Ali pak tó né vezdí: nego lího v' jedínom málom kútú zemljí: okolo kúpi ríki, vo ujezdu Dubovcá i Ozljá i Ríbnika ostrógov. Onámo bo vó vrime Túrskih poslidnjih progónov, i pri vzétju Hervátskie stolici Bihščâ gráda (:meždu prestermí góri, i v téško prehódna místa:) sohranílo se jest hervátsko i Sérbsko boljárstvo. I kulíko jest još doselí ostálo stárogo začálnogo i čistogó izrikánja, támo se jest obrítálo, za mojegó ditínstva. A sé potomú, ježe támo dljaradi stermih gôr, i dlja neplódnih rík, níst níkakovaže prejezda ni torgóvstva, a inoródnih ljuděj málo prihódit, kóji bihu izrók kazíli.«⁶

Dok je Križanić svojim iskazom u Moskvi 1659. bio, kako držimo, na uvijen način iznio podrijetlo svojih predaka, u predgovoru svojoj »Gramatici« označio je svoj zavičaj. Područje između Dubovca, Ozlja i Ribnika jest kraj Križanićeva djetinjstva.

³ R. Lopašić, Bihać i bihačka krajina, Zagreb 1890, 164.

⁴ N. mj.

⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski, Juraj Križanić Nebljuški, hrvatsko-ruski pisac. Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII vieka, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku X, Zagreb 1869, 202—266.

⁶ J. Križanić, Gramatično iskazanje ob ruskom jeziku. Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskih, 1848, kn. 1, str. III. Sličan zapis čitamo i u Križanićevu spisu »Objasnenje vivodno«.

Udaljenost između Dubovca, Ozlja i Ribnika na zračnoj liniji mogla bi biti više manje podjednaka, tako da bi se moglo reći da ta tri dvorca tvore istokračan trokut. Današnjom cestom od Ozlja do Ribnika ima tridesetak kilometara, isto toliko od Ribnika do Dubovca, a od Dubovca do Ozlja ima manje. Sva tri dvorca i danas stoje. Ozalj, na litici nad Kupom, čini jedan od najljepših krajolika Hrvatske. Dubovac vlada karlovačkim krajem s uzvisine. Ribnik, grad građen u obliku kola, s prostranim okruglim dvorištem u sredini, nalazi se u nizini, djelomično optočen potokom Obrhom. Ribnik je u dosta lošem stanju. Ovaj kraj obrubljuje u jednom velikom luku rijeka Kupa. Šume i proplanci, polja i zaseoci na brežuljcima, zvonici na vrhuncima i bistra Kupa daju kraju biljeg posebne ljepote.

Dubovac su sa tvrđavom, građanima i zemljištem založila braća knezovi Nikola i Juraj Zrinski 1577. Gašparu Šubiću Peranskomu, uvjetovavši predaju Dubovca slobodom za nekoliko dubovačkih obitelji među kojima se navodi i obitelj nekog Jurja Križanića.⁷ Iako je ugovorom od 1581. Dubovac prešao u vlasništvo države, Zrinski su se i dalje smatrali njegovim vlasnicima jer država nije do kraja isplatila grad.⁸ Tako se i u vrijeme Križanićeva djetinjstva Dubovac smatrao gradom Zrinskih.

Ovdje valja spomenuti i Križanić-Turanj. Ta utvrda nije starija od Karlovca koji se počeo graditi 1579. Kod gradnje braća Križanići, Juraj i Gašpar, štitili su svojim konjaničkim četama radnike od turskih navala. Godine 1580. počela je gradnja Turnja pod nadzorom Jurja Križanića na ušću Korane i Mrežnice, nedaleko Karlovca kao prednji branik samog Karlovca. Kao što se Karlovac po svom osnivaču nazvao, tako se nova utvrda po svojim osnivačima kapetanima Jurju i Gašparu nazvala Križanić-Turanj, pa se tako naziva još i u XVIII stoljeću.⁹ Križanićima što su iz zavičajnog grada »u Nebluji više Zavalja i Bišća na Kordunu«¹⁰ u XV st. doselili u dubovački kraj, podijeliti će, kako bilježi Dubovački urbar iz 1579, Juraj Zrinski nekoliko kmetskih naselja.¹¹ S tim u vezi piše Radoslav Lopašić: »Glasoviti plemići Križanići imali su u Dubovcu kuću, a u Jelsi imanje. Porietlom iz Vrhlike u današnjoj Dalmaciji i iz Nebluja u lapačkoj županiji, ukloniše se Križanići pred turskom silom 16. vieka u grad Hresno na Glini i u okolicu Karlovca. Mnogo godina boravili su Križanići u Dubovcu, Zamršju kod Rečice i u Obrhu kraj Ribnika, gdje se rodio slavni Jurko Križanić.«¹²

Jedan od tri grada što ih Križanić spominje u svojoj »Gramatici« kao prostor svojega djetinjstva jest grad Ozalj. Kraljevski grad Ozalj prodao je kralj Žigmund 1399. Frankopanima, kralj Matijaš, pak, potvrdi 1481. Frankopanima posjed Ozlja, Ribnika i Dubovca. Godine 1544, na temelju ugovora Stjepana Frankopana s Nikolom Zrinskim o zajednici dobara radi uspješnije

⁷ R. Lopašić, Karlovac, Poviest i mjestopis grada i okolice. Zagreb 1879, 235—238.

⁸ N. dj., 236.

⁹ N. dj., 157—166.

¹⁰ R. Lopašić, Oko Kupe i Korane, mjestopisne i povjestne crtice, Zagreb 1895, 159.

¹¹ N. dj., 160.

¹² R. Lopašić, Hrvatski urbari, Zagreb 1894, 103, bilj. 3.

obrane protiv Turaka, suvlasnici Ozlja postaju Zrinski, da bi ga na temelju nasljeđa 1550. posve dobili u svoju vlast.¹³ Godine 1641. Petar Zrinski oženio je u Ozlju Katarinu, kćerku karlovačkog generala Vuka Krste Frankopana.¹⁴

S jednim i drugim vezalo je Križanića poznanstvo, ne zna se točno od kada. Križanić spominje da je nakon povratka 1642. s rimskih studija u domovinu bio pozvan od Petra Zrinskoga i od karlovačkog generala Vuka Krste Frankopana u njihove dvore.¹⁵ Mislim da se može opravdano pretpostaviti da se Križanić sa spomenutom dvojicom nije tek tada upoznao. Možda to poznanstvo datira iz Križanićevih dječaćkih dana. Križanić je bio gotovo vršnjak Petrov; rodio se 1617—18, a Zrinski 1621. Nije isključeno da su se u Ribniku kao susjedi upoznali. Ribnik i Obrh su svega oko tri kilometra udaljeni. Rekao bih gotovo da je Petar Zrinski, pozivajući mladog svećenika i doktora teologije Križanića k sebi u dvore (zacijelo u Ozalj), zvao k sebi zapravo druga i prijatelja iz djetinjstva.

Što se pak tiče karlovačkog generala Vuka Krste Frankopana, nije također isključeno da je general upoznao mladića ranije. Treba imati pred očima da je nadomak generalu Frankopanu stajao Križanić-Turanj ispred Karlovca, kao predstraža grada. Podsjetimo se da je Vuk Krst Frankopan Tržački bio jedini Hrvat koji je vršio službu generala čitave Hrvatske i Primorske krajiine. Vojevao je protiv Mlečana i Turaka. Godine 1649. uputio je svog zeta Petra Zrinskog na Bihać. U toj se bici proslavio jedan od Križanića, po imenu Ivan, koji je smaknuo Delipašu Bandakovića.¹⁶ Bilo bi zanimljivo znati što je Ivan Križanić bio Jurju Križaniću.

Križanić je otklonio da pođe bilo u dvor Vuka Krste Frankopana bilo u dvor Petra Zrinskoga bojeći se da ne bi ondje izgubio svoju »moskovsku namisao«.¹⁷ Da li je on tu namisao, koju je tako podrobno razrađenu podnio u »Noti« tajniku Zbora za širenje vjere Franji Ingoliju (1641), upoče otkrio generalu Frankopanu i Petru Zrinskom? Da li je njegova bojazan da se iznevjeri svojoj »moskovskoj namisli« dolazila isključivo od straha pred dvorskom udobnošću ili su možda spomenuta dvojica drugačije mislila nego on? U jednom su zacijelo imali isto iskustvo: i Juraj Križanić i Petar Zrinski i sin karlovačkog generala Franjo Krsto Frankopan imali su upravo u ozaljsko-karlovačkom kraju prilike da upoznaju i iskuse zulume krajiških, njemačkih vojnika (Vidi: Zaključci Hrvatskog sabora I [1631—93], Zagreb 1958, str. 37—48). Tu, možda, treba tražiti prvo korijenje Križanićeva negativnog odnošenja prema Nijemcima. Sva trojica će kasnije potražiti spas od Nijemaca. Križanić u Moskoviji, a Zrinski i Frankopan u Francuskoj, a na kraju i u Turskoj.

Treći po redu grad koji Križanić spominje u predgovoru Gramatici kao grad uz koji veže svoje djetinjstvo jest Ribnik. Godine 1394. Ribnik dolazi kupnjom u posjed Frankopana (krčkih). Godine 1544, na temelju ugovora Stjepana Frankopana sa šurjakom Nikolom Zrinskim o zajednici posjeda,

¹³ Isti, *Oko Kupe i Korane*, 199—206.

¹⁴ E. L a s z o w s k i, *Grad Ozalj i njegova okolina. Mjestopisne i povjestne crtiće*, Zagreb 1929, 62—66.

¹⁵ Belokurov, n. dj., *Priloženija*, 177.

¹⁶ Lopašić, *Karlovac*, 187—194.

¹⁷ Belokurov, n. dj., *Priloženija*, 178.

između 42 grada, koja su ušla u tu zajednicu, nalazi se i Ribnik. Zanimljivo je Lopašićevo istraživanje o naseljavanju plemića izbjeglih pred turskom silom: »Knez Stjepan Frankopan pa i knezovi Zrinski rado uzimahu u službu plemiće, koji su dobjegli sa granica pred turskim nasrtajima. Takove, pa i druge koji bijahu za njih zaslužni, darivali su imanjima ili su im opet ista zalagali... G. 1555. založi Stjepan Frankopan imanje Obrh Pavlu Klariću od Vrhnike za 290 zlatnih forinta...«¹⁸.

S tim u vezi nameće se pitanje: nije li vlasnik Ribnika, koji Frankopan ili Zrinski, pred Turcima izbjeglu plemićku obitelj Križanića obdario Obrhom, ili pak dao Obrh u zalog Križanićima?

Godine 1588. Zrinski su uvedeni kao isključivi gospodari u posjed Ribnika, no imali su stalno neprilika od strane Frankopana Tržačkih, dok Petar Zrinski nije 1641. oženio Katarinu, kćerku Vuka Frankopana Tržačkog. Nakon podjele imanja među braćom Nikolom i Petrom Zrinskim 1649. Petar je dobio Ribnik; u njemu je često boravio, iz njega naslovio brojna pisma.¹⁹ Nije isključeno da je Petar Zrinski i prije 1649. rado i često boravio u Ribniku. Ako je tu provodio djetinjstvo, onda se na kakva tri kilometra udaljenom Obrhu mogao upoznati s vršnjakom plemićem Jurjem Križanićem.

3. Zapis iz matice »Ferdinadeuma« u Grazu 1635: »Georgius Krisanizh Croata Ozalliensis«

Dok je u svojem predgovoru »Gramatici« Križanić naveo svoj širi zavičaj, u popisu pitomaca Zavoda »Ferdinandeum« u Grazu Križanić je zapisan kao Ozljanin; na taj način je označen njegov uži zavičaj. Jedva se može sumnjati da su podaci u popis uneseni drugačije nego prema iskazu samog pitomca. U kodeksu »Catalogus Alumnorum Ferdinandeus Graecensis ab anno 1588 usque ad annum 1684. susceptorum et dimissorum« pod godinom 1635. a pod rednim brojem 99 dolazi Križanić:

»Georgius Krisanizh Croata Ozalliensis Annorum 19 Logicus Commendatus a Domino Hizing, ingressus domum 19 Decembris. Soluit 45 R.«²⁰

Da li se Križanić predstavio Ozljaninom samo utoliko što je Ozalj bio najbliži poznatiji grad njegova rodnog kraja, ili je Križanić i tjesnije bio vezan uz Ozalj, ne znamo. Nakon očeve smrti imao je poteškoća oko ostavine sa svojim svakom Jurjem Sandrićem. S njim se parničio najprije u Ozlju a zatim u Zagrebu.²¹ Teško je pretpostaviti, ali i isključiti, da je mladi Križanić možda neko vrijeme proveo u Ribniku odnosno Ozlju uza svog vršnjaka Petra Zrinskoga. Kakogod bilo, Križanić se nazvao Ozljaninom.

¹⁸ Lopašić, Oko Kupe i Korane, 237.

¹⁹ N. dj., 233—242. Usp. E. Laszowski, Ribnik, Historička razprava, Zagreb 1893.

²⁰ A. Vidaković, Asserta musicalia (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe, Rad JAZU 337, 52—53.

²¹ V. Jagić, Život i rad Jurja Križanića, Zagreb 1917, 228—231.

4. Podatak o Križaniću u zapisniku Zbora Sv. Jeronima u Rimu od 10. studenog 1652.

Na sjednici Zbora Sv. Jeronima u Rimu dne 10. studenoga 1652. primljen je Križanić za člana Zbora. U zapisniku dotične sjednice navode se uz Križanićevo ime podaci o tome odakle je rodom. Tekst je dijelom nečitljiv, osobito skraćénica od pet slova pri kraju prvog retka koji govori o Križaniću. Evo toga teksta:

»Il R. S. D. Georgeo Crisanio fú [iznad fú stoji pripisano canonico di] Zagabria nato nella parocchiale [slijedi sporna skraćénica od pet slova] di S. Elia Giurisditione dell Archidiaconato di Goricense nel Regno di Croatia, di cui diede informazione il predetto Sr. Nicolò Filipouich.«²²

Spornu skraćénicu su pokušali razriješiti svetojeronimski kanonici Nikola Voršak, Ivan Črnčić i sadašnji rektor Zavoda i crkve Sv. Jeronima Đuro Kokša.

Nikola Voršak je Ivanu Kukuljeviću Saksinskomu priopćio ovo čitanje kratice: »nato nella Parochiale Liove (ili Lipn.) di S. Elia«.²³

Ivan Črnčić je odbacio Voršakovo čitanje i predložio svoje, no s rezervom:

»Ovdje jedne rieči, kako nisam mogao pročitati 1868. godine (v. »Dvie razprave« na 7 s.), tako nemogu ni sada. Nije ona: »Liove«, kako je Voršak pročitao a Kukuljević mu uzvjerovao, pomisliv: Lipove = Lipnik. Jer prvo slovo joj nije ne očito; no vele više je prilike, da je ono: D, nego da je: L; a za četvrto nije prilike da je v, nego da je c (usred rieči tada nisu ni pisali v, nego u i za ovo i za v); a peto, ono jest e, ali je nad redkom, te pod njim je piknja; a to kaže, da je ta rieč skraćéna. Bi moglo biti: Diocese: da se je pisac zarekao, ili da nije dorekao.«²⁴

Đuro Kokša je (usmeno 1969) predložio čitanje spornog mjesta: »divisione«. Treće slovo je po njemu »v«, četvrto »i«. »Divisione« bi bila imenica jasno čitljivog adjektiva »Parocchiale«. Značenje bi bilo »župski odio« ili kapelanija.

Ja sam također pokušao čitati spornu skraćénicu. Voršakovo čitanje je doista neprihvatljivo iz razloga što ih je naveo Črnčić. Prvo slovo je jasan »d«, a ne »L«, četvrto slovo nije »v«. Isti zapisničar, u zapisniku iste sjednice piše »v« kao »u«.

Čitanje što ga Črnčić predlaže, iako s rezervom, ne čini se prihvatljivim i to kako zbog grafije tako i zbog smisla. Za četvrto slovo je sumnjivo da ga treba čitati kao »c«. Što se pak smisla tiče neshatljiva je veza adjektiva »parocchiale« i imenice »diocese«, naime »župska biskupija«. Toga je Črnčić svjestan i zato smatra da se bilježnik ili zarekao ili nije stvar dorekao.

Kokšino čitanje ima tu poteškoću što treće slovo nije »v«, jer bilježnik slovo »v« piše u istom tom zapisniku kao »u«.

Predlažem ovo čitanje: Prvo slovo nije tako izrazito »D« kao u riječi »Dalmatia«, što dolazi u trećem retku računajući od sporne skraćénice. Ipak se ono pokazuje kao ponešto stisnutije »D«. Drugo slovo je nesumnjivo »i«. Treće slovo je »t«. To je tipično bilježnikov »t« koje dolazi u skraćenicama.

²² Arhiv Papinskog hrvatskog zavoda Sv. Jeronima u Rimu, Decreti 9, f. 289—290.

²³ Kukuljević, n. dj., 30.

²⁴ I. Črnčić, Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453. g., Rad JAZU 79, 1886, 51, bilj. 1.

U sedmom retku, brojeći od sporne riječi prema gore, čitamo skraćenicu »Natione«, u kojoj je »t« gotovo identično sa spornim slovom u našoj skraćenicu. Četvrto slovo je najvjerojatnije »i«, premda nema gore točke, i jer dolazi pri kraju skraćenice može se pretpostaviti da je točka od slova »i« uključena u abreviacioni potez što slijedi. Peto slovo je jasno »e«, a jer je pod njim točka, kako je već Črnčić opazio, treba ga shvatiti kao skraćenicu. Prema našem rezolviranju sporne skraćenice ona bi glasila »Ditione«. A ona znači ili ladanje ili oblast odnosno područje. S tim je pak spojiv pridjev »Parocchiale«. Zapis podatka o Križanićevu mjestu rođenja u zapisniku sjednice Zbora Sv. Jeronima u Rimu od 10. studenoga 1652. u svijetlu predloženog čitanja mogli bismo, dakle, ovako prevesti:

»Vele časni gospodin Gospodin Juraj Križanić bio je Zagrebačkim kanonikom, rođen u župskoj oblasti (području) [ili: u župskom ladanju] Sv. Ilije, jurisdikcije Goričkog arhiđakonata u Kraljevstvu Hrvatske, o kojem je dao izvještaj gore spomenuti Gospodin Nikola Filipović«.

Ovdje su doneseni podaci o Križanićevu mjestu rođenja pretežno jezikom crkvene podjele teritorija. Križanić je rođen na području župe Sv. Ilije u Goričkom arhiđakonatu. Jedina župa po imenu Sv. Ilije u Goričkom arhiđakonatu je župa Lipnik.

Župa Sv. Ilije spominje se već 1334. Tada se kaže da je ona u Ribniku, no u XV st. ne zove se ona župom Sv. Ilije u Ribniku nego župom Sv. Ilije pod Lipnikom.²⁵ Od 1673. župa se naziva naprosto lipničkom (»Župa Sv. Ilije u Lipniku«²⁶). Ovo pomicanje naziva župe od Ribnika do Lipnika možda se može razjasniti jednim povijesnim i jednim topografskim uvidom. Najprije topografska strana, koju sam utvrdio posjetivši taj kraj (21. ožujka 1972). Brdo na podnožju kojeg se nalaze župni dvor i crkva zove se Lipnik. Crkva je, da li u cjelini ili samo u dijelovima, iz 1780, a župni dvor je, po sudu Lopasićevu, prastar.²⁷ Tu je moglo biti sjedište župe i u Križanićevo vrijeme. Valja i to spomenuti da je još Lopašić 1895. zabilježio zvono u spomneutoj crkvi Sv. Ilije pod Lipnikom koje nosi natpis 1418. E. Laszowski pak u svojoj monografiji »Ribnik« (Zagreb 1893, str. 6) tvrdi da je sadašnja crkva Sv. Ilije istovjetna s onom iz XIV stoljeća. Kad su se oglasila zvona Sv. Ilije u večer (21. III 1972), upitao sam zvonara, da li slušam zvona koja je i Križanić slušao. Ono zvono iz 1418. je za prvoga svjetskog rata skinuto i bačeno dolje razbivši se u tri komada — reče mi kao očevidac.

Što se pak tiče povijesnog uvida, pažnje je vrijedan zapis u Arhivu Duhovnog stola Zagrebačke nadbiskupije, gdje je župa Sv. Ilije ovako zapisana: »Parochia S. Eliae Prophetae sub Lipnik de iure patronatus possessorum Ribnik«.²⁸ Možda je, dakle, župa isprva nazivana »u Ribniku« (ne Ribnik) zato što je najznačajnije mjesto na njezinu terenu bio Ribnik i što su posjednici Ribnika imali pravo patronata nad župom Sv. Ilije. Župni dvor je od ribničkog dvorca udaljen oko tri kilometra. Zanimljivo je da mještani dan-

²⁵ Lopašić, Oko Kupe i Korane, 230.

²⁶ Sematizam Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1966, 140.

²⁷ Lopašić, Oko Kupe i Korane, 233.

²⁸ Arhiv Zagrebačke nadbiskupije, Kanonske vizitacije 5/5, str. 151.

danas idući u crkvu Sv. Ilije ne kažu da idu u Lipnik, već pod Lipnik. Seljak što smo ga sreli, na naše pitanje postavljeno upravo s namjerom utvrđenja terminologije, kamo idu na misu, odgovorio je hitro: »Pod Lipnik«.

Za župu Sv. Ilije pod Lipnikom značajno je da su baš u Križanićevo vrijeme u njoj bili popovi glagoljaši. Dokumenti spominju »g. 1612—1622. popa Petra Mikuličića, koji nije ništa latinski znao, dočim je krasno pisao glagoljicom. Iza ovoga spominju se nadalje: god. 1630. pop Gašpar Mikuličić, g. 1644—1659. pop Martin Čučić i pop Petar Semenović, sami glagoljaši«. ²⁹ Križanićevo poznavanje glagoljice, uopće staroslavenštine, moglo bi imati svoj početak u rodnoj župi Sv. Ilije pod Lipnikom.

Glagoljaši tog kraja bili su, međutim, u XVI, a možda i na početku XVII stoljeća, prilično založeni za širenje protestantizma. Nova vjera širena glagoljskim pismom nailazila je na prijem popova glagoljaša. Dolazila je iz Kranjske, konkretno iz susjedne Metlike. Na neke vrste protestantskom saboru, koji je u Metlici 28. kolovoza 1559. raspravljao o Dalmatinovu i Konzulovu prijevodu Biblije nalazili su se i glagoljaši Ivan Kolonić i Stjepan Stipančić, kapelan iz Ozlja. Na području župe Sv. Ilije propovijedao je novu vjeru osobito domorodac, ribničanin Grgur Vlahović, posjednik mlina na potoku Obrhu (oko 1570). Propovijedanje po ribničkom kraju nastavio je Petar Lukić iz Trga kod Ozlja. Unatoč odluci Hrvatskoga sabora 1608. da se iz Ozaljskih imanja istjeraju svi protestantski propovjednici, još 1609. u ribničkom kraju propovijeda Miško Vrbec. Protestantizam je u ribničkom kraju bio uhvatio čvrst korijen, tako da su se posljednji tragovi protestantizma u ribničkom i ozaljskom kraju iskorišteni u prvim decenijama XVII stoljeća. ³⁰

Ovdje valja spomenuti da je otac Križanićeva vršnjaka Petra Zrinskoga, Juraj, bio pristajao neko vrijeme uz protestantizam, a Petrov stric Nikola zalagao se u Hrvatskom saboru za slobodu vjeroispovijedanja, a na Ugarskom saboru 1620. bio izabran za braniča protestanata između Dunava i Drave. I on se vratio katolicizmu. ³¹

Moguće je da prvi Križanićevi dodiri s protestantizmom datiraju iz djetinjstva i iz rodnog kraja. Da li se već tada stvorio stanoviti emotivni zazor od protestanata koji je karakterističan za Križanićev stav prema reformaciji, nije izvjesno. Možda su takvom Križanićevu osjećanju doprinjela prije teoloških razmišljanja, zapažanja i iskustva iz Vojne krajine, gdje su njemački vojnici zulumčari bili često po vjeroispovijesti protestanti. Prema tome, možda se njemačko i protestantsko sklopilo u Križaniću u jedan emotivni, a poslije racionalizirani zazor. Nije napokon isključeno da je i Križanićev pokrovitelj Benedikt Vinković, zagrebački biskup, pridonio oblikovanju protureformacijskog mentaliteta u Križanića. On se, naime, dosta zalagao za obraćanje protestanata u Međumurju.

Križanić je u ribničkom kraju mogao čuti o turskim naježdama koje su u XVI st. ugrožavale stanovništvo, a u djetinjstvu je mogao i sam iskusiti turske navale, koje ipak u XVII st. nisu ni izdaleka bile tako žestoke kao u prijašnjem stoljeću. Trgovina koja je u tom kraju bila dosta razvijena baš

²⁹ Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, 232.

³⁰ N. dj., 245—247.

³¹ J. Š i d a k, *Zrinski*, *Enciklopedija Jugoslavije VIII*, Zagreb 1971, 632.

je zbog turskih neprilika u XVI st. gotovo nestala.³² Križanić je u predgovoru svojoj »Gramatici« konstatirao kako u kraju oko Dubovca, Ozlja i Ribnika nema došljaka koji bi izopačavli jezik. Tu nije vjerojatno bilo ni stranih trgovaca.

5. Zapis o Križaniću na Sveučilištu u Grazu iz 1638: »Georgius Krisanich Croata Obarhiensis Nobilis«

U knjizi »Leges, privilegia et promotiones« Sveučilišta u Grazu našao je, potaknut od Vatroslava Jagića, prof. R. Nahtigal Križanićevo ime na dva mjesta. U popisu »baccalaureorum« pod nadnevkom 11. svibnja 1637, pod rednim brojem 8 stoji: »Georgius Krisanich Croata Obarhiensis Nobilis ex Ferdinando«. A pod nadnevkom 5. kolovoza 1638. u popisu magistra filozofije pod rednim brojem 6 dolazi: »Georgius Krisanich Croata Obarhiensis Nobilis«. ³³

Dok su prijašnji podaci označivali Križanićev rodni kraj u sve užem i užem smislu, počevši od dubovačko-ozaljsko-ribničke regije, preko ozaljskog kraja do župe Sv. Ilije pod Lipnikom, podatak iz gradačkog sveučilišta naznačuje precizno samo rodno mjesto Križanićevo-Obrh.

Ivan Kukuljević Sakcinski, koji nije poznao zapisa iz gradačkog sveučilišta o Križaniću došao je drugim putem do toga da je Križanićevo rodno mjesto najvjerojatnije Obrh. Do toga zaključka dovela ga je najprije indikacija iz arhiva Zbora Sv. Jeronima u Rimu, iz koje proizlazi da se Križanić rodio u župi Sv. Ilije pod Lipnikom, i povijesno praćenje obitelji Križanića.

Kukuljević prati prema starim listinama cdvjetak Križanića Nebljuških. Godine 1504, Ivan i Nikola Križanić kupuju Zamršje kod Rečice. Gašpar Križanić dobiva 1535, od Ferdinanda I imanje Podotočje, Lučivnicu, Odru. Godine 1489. drugi Gašpar Križanić uzima od Stjepana Gregorijanca pod zalog imanja Klinča Sela i Podbrežje. Vuk Križanić ratuje 1622. zajedno s banom Jurjem Zrinskim protiv Turaka; njegovo junaštvo je opjevao barun Čikulin. Juraj Križanić dao se više na gospodarstvene pothvate: on je pokupovao ili uzeo u zalog više imanja Jurja Zrinskoga oko Ozlja i Ribnika, među njima i Obrh gornji. Juraj je međutim umro mlad i ostavio maloljetnog sina Gašpara (III u rodu s tim imenom). Taj je imao imovinskih problema sa svakom Jurjem Dovolićem, mužem svoje sestre Jelene, sve do sudskih postupaka. Postavši 1612. punoljetnim Gašpar, očito prikraćen od očinske baštine, stupa 1614. u službu grofa Nikole Zrinskoga. Živio je u svom dvorcu u Obrhu kod Ribnika. Ima jedno pismo što ga je ondje datirao. »Dan na oberhw 17 Awgst. 1616«. ³⁴ Pečat kojim je to pismo zapečaćeno ima grb Križanića: rak među dvjema rijekama. Kukuljević smatra da se Gašpar oko 1616. oženio. Uzeo je za ženu Suzanu Oršićevu, vjerojatno kćer Matije Oršića Slavetičkoga. »Od ovoga braka porodi se Gašparu godine 1617. naš Juraj ili Jurko Križanić, i to ili u gore rečenom dvorcu Obrhu, ili u drugom dvorcu ribničkog imanja, ali svakako u župi lipničkoj Sv. Ilije.« ³⁵ Naš je Križanić dobio na krštenju ime svoga djeda Jurja. U Sibiriji će uvjeravati Ruse kako je on valjano kršten, kako nema mjesta prekrštavanju.

³² Lopašić, Oko Kupe i Korane, 244.

³³ Jagić, n. dj., 16.

³⁴ Kukuljević, n. dj., 15.

³⁵ N. mj.

Zanimljivo je kako će mladog Križanića pratiti udes vrlo sličan udesu njegova oca Gašpara. Kao što je Gašpar Križanić bio rano ostao bez oca i imao sa svakom, koji nije bio pravičan, rasprave sve do Sudskog stola, tako će i Juraj rano ostati bez oca, imati spor sa svojim svakom Sandrićem, sve do Banskog stola.³⁶

Postavlja se pitanje: nije li mladi Križanić, čiji je otac bio u službi Zrinskih, po očevoj smrti, bio nekako više povezan sa Zrinskima, pogotovu kad je Petar Zrinski bio zapravo Križanićev vršnjak, nije li možda neko vrijeme i boravio u njihovu Ozlju. Križanićev tetak Juraj Dovolić bio je u vrijeme kad se Križanić rodio, a možda i kasnije, upravitelj grada Ozlja.³⁷ Nije li Križanić kod njih ponekad gostovao?

Podaci što ih je R. Nahtigal našao na Jagišev poticaj u Gradačkog sveučilištu, potvrdili su s jedne strane Kukuljevićeve rezultate, a s druge potakli samog Jagića da se obavijesti o ubicaciji Obrha. Jagić nije posjetio samo mjesto, nego je zatražio obavještenja od poznavaoaca crkvenih arhiva Ljudevita Ivančana i od poznavaoaca lipničkog kraja Emila Laszowskoga. On piše:

»G. zagrebački kanonik dr. Lj. Ivančan, kojemu sam dužan da zahvalim za razne nove podatke iz prvog, hrvatskog razdoblja Križanićeva života, našao je u popisima visita goričkog kotara, kojemu je pripadala također župa Lipnik, jednu visitu, što ju je godine 1745. (14/6) obavio arhidakon Stjepan Pucz odnosno Lipničke župe. Tom se prilikom nabrajaju curiae nobilium iste župe u dosta veliku broju, znak da je pomenute godine pod onu župu spadao dovoljan broj plemićkih dvorova. Među drugim plemićkim kurijama pominje se: Curija Oberh D. Szdenchay olim Thauszy i odmah zatim: Curia D. Krisanich. Odatle se vidi da je one godine jedna kurija, koja se zvala Obrh, pripadala Zdenčaju, a prije Thauszy (tu se valjda rodio godine 1698. potoniji zagrebački biskup Franjo Thauszy, od g. 1770 - 1772), a odmah negdje do nje, možda pod istim imenom, bijaše kurija roda Križanićeva. Po kazivanju jedne zagrebačke gospođe saznao je dr. Ivančan, da su nekoć Praunšpergeri (valjda već tečajem 19. stoljeća) bili vlasnici kurije Obrh, to bijaše tada drvena zgrada razom zemlje od kakovih osam soba, a na južnoj strani kurije Obrha nalazila se na jednom brdašcu ruševina grada Obrha. To je gospodinu kanoniku potvrdio također g. Em. pl. Laszowsky (činovnik zagreb. zemaljskog arkiva), koji dobro poznaje onaj kraj te ima čak neku skicu o položaju starog Obrha, kojemu već ime svjedoči, da je ležao na vrhu nekog brdeljka.«³⁸

Laszowski je pisao podrobnije Jagiću o Obrhu. Izvod iz pisma tiskao je Jagić kao prilog u svom magistralnom djelu o Jurju Križaniću:

»Prije kojih 20 godina, piše Laszowski Jagiću, bio sam opetovano u Obrhu, gdje sam otkrio ruševine staroga dvora. Taj je stajao na brijegu iznad potoka Obrha (teče pokraj grada Ribnika), nedaleko sela Jasenovice. Ruševine su gotovo izravnane sa zemljom i zarasle šikarom i drvećem. Koliko sam mogao vidjeti bila je tu dosta velika zgrada s okruglom kulom

³⁶ Jagić, n. dj., 228—231.

³⁷ Kukuljević, n. dj., 14.

³⁸ Jagić, n. dj., 12.

na uglu (prema izvoru Obrha). — Noviji dvor Obrh stajao je na drugoj strani potoka, također na uzvišenom zaravanku. Taj se prije kojih deset godina srušio, kad je imanje parcelirano. — Samo jedan starac mi je pripovjedao da su rečene ruševine bile nekoć 'grad' i da su ga Turci popalili. Ovo je pitanje nevjerojatno, jer iza XVI. vijeka nije bilo provala turskih u onaj kraj. O gospodarima toga grada nije mi znao ništa kazati. — Imanje Obrh prešlo je putem ženidbe od Križanića na Thauzyje, onda Zdenčaje, a onda na Praunšpergere i Claudiuse.³⁹

Obrh u ostavštini Emilija Laszowskoga

Potaknut pismom, što ga je E. Lasszowski bio uputio Vatroslavu Jagiću, u kojem veli da ima nacrt grada Obrha, dao sam se na traganje za Obrhom u ostavštini E. Laszowskoga, u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Spomenuti nacrt nisam mogao naći, ali sam našao neke zapise koji se odnose na Obrh.

Pod signaturom »Topografija, kutija 30«, pod abecednim slovom »O«, nalazi se sveščić s natpisom »Obrh«. U njemu su tri rukom Laszowskoga pisana listića. Prvi listić govori o potoku Obrhu, a drugi i treći o prijelazu Obrha u vlasništvo raznih obitelji.

Na drugom listiću stoji:

»1734. 11. IX. Zagreb. Kanonik Franjo Thauz i brat mu Josip prior eccl. s. Georgii de Stupnik, odstupili su za 100 Ugar. for. svoje pravo na paterno-avitico bonis Obrh, koje imadu u zalogu od svetičkih Pavlina, svome šurjaku Adamu Divynu (Divyan) aliter Zdenchay i njegovoj ženi pl. Suzani Hervojoj te djeci njegovoj od prve žene Veronike Čolnić. To je 1734. 6. XII potvrdio palatin Ivan gr. Pallfy. Transumt. donat. palatin. u Drž. Arhivu Zagreb«.

Na trećem pak listu, također rukom Laszowskoga, stoji napisano:

»Ivan Zdenčaj je sa Suzanom v. Eckert v. Eckertsfeld imao kćer Francisku, koja se je udala za Abela Praunšpergera. S ovom je obrško imanje došlo u ruke Praunšpergera, od ovih sin Vilim oženio je Antoniju pl. Tomašić kćer vlastelina Petra T. i Antonije Verbera [?] i njihova je kći bila Marija, udata 1. za Vilima Viroubala 2) za Antuna rit. Claudiusa«.

Tim smo podacima dobili opći uvid u kontinuitet vlasnika Obrha od 1734. tj. od Thauzyja do Claudiusa.

U ostavštini Laszowskoga (Topografija, kutija 31) pod slovom »B« u sveščiću »Brllog« nalazi se zanimljiv podatak. Tu se kaže da je još Nikola Zrinski dao dvorac Brllog Ivanu Divoliću. Ivan Divolić je pak Križanićev tetak. To je još jedna potvrda da je mladi Križanić mogao doći u vezu sa Zrinskima.

U istoj kutiji, pod slovom »H« nalazi se također zanimljiv podatak o mjestu Hrašće:

»Pod hrašćanski dvor spadali su i kmetovi koje je držao Juraj Sandrić, kapetan primorskih imanja Zrinskih, te je držao i dvor u kotaru grada Rib-

³⁹ N. dj., 216; u autografu Jagićeva djela koji se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu signatura R 4517 nema tog teksta.

nika. Martin Sandrić bio je 1628 [1618?] kapetanom i gubernatorom zrinskih primorskih imanja. Juraj Sandrić imao je sinove Krsta, Ladislava i Franju Vuka. Ovdje su izumrli s Katarinom i Anom kćerima Ladislava«.

Iz ovoga proizlaze dvije pretpostavke o Križaniću. Ponajprije mogućnost još jedne niti koja bi na neki način povezivala Križanića sa Zrinskima. Naime, za Jurja Sandrića bila je udata Križanićeva sestra Barbara. Možda je ona bila udata baš za onog Jurja Sandrića koji je bio kapetan zrinskih primorskih dobara. Preko svoje sestre i svaka Sandrića, s kojim će se inače Križanić parničiti zbog ostavine po očevoj smrti, Križanić je također mogao uspostaviti odnosno učvrstiti veze sa Zrinskima. Spomenuti podatak je važan zbog još jedne pojedinosti. Križanić je, opisujući svoj nagli odlazak 1646, u Rusiju, a da se nije ni s majkom oprostio, molio Zbor za širenje vjere (1647) da pošalje novčanu pomoć njegovoj majci, koja se nalazi kod okrutnog zeta, i to da pošalje preko senjskog biskupa. Nije isključeno da je to trebalo ići preko Sandrića, kapetana primorskih imanja Zrinskih.

Križanićeva veza sa Zrinskima postaje jasnijom kad se ima pred očima da je muž Križanićeve tete upravljao ozaljskim dobrima Zrinskih, i da je muž Križanićeve sestre bio možda kapetan primorskih dobara Zrinskih.

Obrh u arhivu pavlina u Sveticama

Laszowski je, kako smo vidjeli, dao pregled o tome kako je Obrh prelažio u ruke raznih vlasnika od 1734. dalje. O vlasnicima Obrha do 1734. Laszowski ne govori ništa osim napomene da su Franjo i Josip Thauszy imali Obrh u zalogu od svetičkih pavlina. To me potaklo da u arhivu pavlina u Sveticama potražim eventualne dokumente o Obrhu.

Arhiv svetičkih pavlina nalazi se danas u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Svetički arhiv broji blizu tisuću isprava, svrstanih po predmetu u nekoliko svežanja. Svežanj VIII nosi naslov: »Fasc. VIII: Actorum aboliti Paulinorum Conventus Szveticzensis de Curia et Bonis Oberh necnon de Poss. Prautina ab Anno 1656 usque ad 1735«. Četrnaest listina tog svežnja o kuriji i imanju Obrh obećaje pokazati kako je Obrh mijenjao vlasnike u razdoblju od 1656. do 1735, u razdoblju dakle, za koje nam sudbina Obrha nije nikako poznata, a koje je najzanimljivije jer je vremenski bliže Križaniću.

Dokumente je proučio, analizirao i sistetizirao pokojni Kamilo Dočkal u svom djelu »Povijest Pavlinskog samostana u Sveticama«. Djelo u unikat, strojopis, nalazi se u Arhivu JAZU u Zagrebu. Iz njega prenosimo nekoliko ulomaka u vezi s Obrhom:

»Do 1627, do osnutka pavlinskog samostana u Sveticama župnici su bili popovi glagoljaši... God. 1670. sjetila se svetičkog samostana u svojoj oporuci [pisanoj na hrvatskom] Barbara Bedeković, supruga najprije Jurja Janковиća, onda Ivana Bencetića i napokon Franje Thausza. Ona je u svojoj oporuci, sastavljenoj god. 1670, a potvrđenoj godine 1671, pred izaslanikom zagrebačkog Kaptola svoje sumalističko (vazalско) dobro, naime kuriju Oberh na području grada Ribnika ostavila kao legat svetičkom samostanu uz izvjesne

obaveze sv. misa, i to za slučaj, ako umre bez djece... No jer su iza nje ostala djeca pređe imanje na njenog supruga Franju Thausza i njegovu djecu... Kako vidimo dvorac Obrh bio je 1670. u rukama Barbare Bedeković, supruge Franje Thausza. Čini se, da je dvorac Obrh pripadao njenom drugom suprugu Ivanu Bencetiću, koji je 1656. bio već mrtav. Od njega ga je baštinila Barbara... Imanje Oberh ili Obrh, na koje ima fašiju od grofa Petra Zrinjskoga tj, koje je imanje grof Petar Zrinjski založio obitelji Bencetić za svotu od 1000 talira, ostavila je oporučiteljica svojoj djeci pod svotu od 1000 talira, sve dok im se ne isplati ta svota... Ako bi sva djeca pomrla bez odvjetka prije, nego li zemaljska gospoda budu položila onu svotu od 1000 talira, onda oporučiteljica ostavlja imanje Obrh pavlinskom samostanu u Sveticama, koji ga ima vigore one fašije i ove oporuke pravo zaposjesti i držati tako dugo dok mu se ne isplati svota od 1000 talira... Skrbnikom svoje djece imenuje oporučiteljica svog supruga Franju Thauszya... Ako njen suprug ne bi htio uvažiti njenu molbu... tada imenuje za tutora svojoj djeci i ovoj oporuci... i kneza Farkaša [Vuka] Križanića... Oporučiteljica predaje svetičkim Pavlinima već sada fašiju grofa Petra Zrinjskoga na imanje Obrh, da kao zakoniti nasljednici uzmognu sebe i djecu braniti. Oporuka je sastavljena 8. prosinca 1670. na dvoru Obrhu. Potpisala ju je sama oporučiteljica Barbara Bedeković, a osim nje svećenik Ivan Skavurin, Ivan Kramarić, Farkaš [Vuk] Križanić, Stjepan Szili, N. Bačić i Andrija Janković... Dne 10. travnja 1671. obnovila je Barbara Bedeković ovu oporuku... Godine 1692. pozvao je [svetički pavlinski] samostan putem županijskog suda Franju Thausza, kao nasljednika i legatora pok. Barbare Bedeković na odgovornost, zašto nije samostanu uručio pismene isprave, koje se odnose na dvorac Obrh na području grada Ribnika... God. 1695. posudio je Ivan Vuk Thausz na obveznicu od svetičkog samostana svotu od 30 for. Kada nije u vrijeme platio, izvedena je god. 1706. na njegovu imanju Obrh ovrha, koja nije uspjela, ali je uspjela god. 1722... God. 1707. htjede plemkinja Ana Bežnjak... da kupi imanje Obrh, ali svetički prior Baltazar Szilly uloži prosvjed pred županijskim sudom u Zagrebu, jer da imanje Obrh u smislu oporuke Barbare Bedeković iz 1670. pripada svetičkom samostanu. O tom izda plemićki sudac Gašpar Kolaković ispravu... Iz svega se vidi da svetički samostan sve do 1707. nije došao u posjed dvorca i imanja Obrh... Godine 1722. založio je Franjo Thausz Vuku Josipu Mihačeviću za zajam od 1900 for. svoje očinsko-materinje imanje Obrh... God. 1731. ustupio je Vuk Josip Mihačević kuriju i imanje Obrh svetičkom samostanu »sub summa 3000 flor.« s onim pravom, kako je on sve to posjedovao, uz uvjet, da samostan njemu, njegovim nasljednicima i legatorima obojeg spola plaća godišnje 6% kamata... Međutim svetički Pavlini nisu dugo posjedovali dvorac i imanje Obrh, jer su oboje god. 1732. odstupili zagrebačkom kanoniku Franji Thausyu, pošto je isplatio samostanu investiranu svotu od 1910 for... Kanonik Franjo Thauszy postao je kasnije zagrebačkim biskupom, te je biskupovao od 1751. do 1769« (str. 5—6, 89—96, 276—277).

Iz ovog ponešto nejasnog Dočkalova teksta možemo, s obzirom na Obrh, izvući nekoliko zanimljivih zaključaka. Ponajprije to da je imanje Obrh bilo vazalско imanje koje je Petar Zrinjski založio obitelji Bencetić. Smrću Franje

Bencetića 1656. prešlo je ono na Barbaru Bedeković. God. 1670—71. Barbara Bedeković je imanje ostavila svome mužu Franji Thauszyu i svojoj djeci, a svetičkim pavlinima pod uvjetom da njezina djeca umru bez potomaka. Godine 1707. potvrđuje se pavlinima pravo na Obrh. Tek 1731. pavlini postaju de facto vlasnici Obrha, da bi ga 1732. već ustupili zagrebačkom kanoniku Franji Thauszyu. Tako je utvrđen kontinuitet vlasnika Obrha otprije 1656, od Bencetića, do 1732, do F. Thauszya. Laszowski je pak, kako smo vidjeli, izložio kontinuitet vlasnika Obrha od 1734, od Thauszya, do Claudiusa u XX stoljeću. Preostaje nam utvrditi tko su bili vlasnici Obrha prije 1656. Dočkal napominje da je kurija Obrh na početku XVII st. bila svojina obitelji Križanić i da se u njoj rodio Juraj Križanić. Isto, kako smo vidjeli, dokazuje Kukuljević i navodi pismo što ga je 1616. otac Jurja Križanića Gašpar napisao u Obrhu.

Dvoje ostaje ipak nejasno. Prvo — da li je kurija Obrh, čiji smo kontinuitet vlasnika pratili, baš ta kurija koja je pripadala Križanićevu ocu Gašparu. Drugo — kako protumačiti da Vuk Križanić biva imenovan uz ostale skrbnikom djece Barbare Bedeković i da je supotpisnik oporuke koju je ona potpisala 1670. u Obrhu. S tim u vezi nameću se pitanja: da li je Vuk Križanić imao zasebnu kuriju, koja se također zvala Obrh, ili je boravio u istoj kuriji Obrh u kojoj i Barbara Bedeković sa svojim suprugom i djecom. Možda se radi o kakvom suvlasništvu? Zbog pomanjkanja dokumenata ta pitanja ostaju bez odgovora.

S obzirom na pavline nameće se pitanje o Križanićevu dodiru s pustinjačima sv. Pavla u Sveticama, konkretno sa znamenitim priorom svetičkog samostana Ivano Belostencem. Belostenec je bio prvi i dugogodišnji prior u Sveticama. Baš u vrijeme Križanićeve mladosti on je prior 1627, a vjerojatno i 1628—29, te sigurno od 1630. do 1644. i opet ponovo 1662. Križanić je mogao upoznati učenog pavlina u doba svog dječastva, u vrijeme svojeg gimnazijskog i filozofskog školovanja, a mogao je biti s njim u dodiru i u vrijeme svog boravka u domovini, nakon povratka s rimskog studija. Kako Dočkal bilježi (str. 10), u Svetice su u crkvu dolazili ne samo obični pučani nego i velikaši. Nije isključeno da je plemić Juraj Križanić barem kojom prilikom išao u Svetice u crkvu u dječeačko doba. Oršići Slavetički su imali u Sveticama svoju grobnicu. Nije li Križanić sa svojom majkom Suzanom Oršićevom posjetio u svetiškoj crkvi grobove Oršića? Napokon, malo plemstvo, a Križanići su pripadali takvom plemstvu, pokapalo se u svetiškoj pavlinskoj crkvi. Nije li ondje pokopan i Križanićev otac Gašpar? Nije li Juraj tamo dolazio na očev grob? Možda je ondje, u grobnici Oršića, pokopana i Križanićeva majka? Sigurnog odgovora na to nemamo. Podrobno sam razgledao svetišku crkvu no nisam našao grobnice ni Oršića ni Križanića. U kripti nalazi se mnoštvo niša u koje su bili položeni lijesovi i na čijem se zatvorenom ulazu nalazilo ime pokojnika. Međutim, ulaz u kriptu je zazidan. Ono što sam mogao kroz jedan prozorčić zapaziti jest da su mnoge niše provaljene, tako da su u njima samo kosti, ali natpisi su razbijeni.

U svetišku pavlinsku crkvu nisu, kako bilježi Dočkal (str. 300), dolazili samo okolni velikaši nego su i pavlini dolazili u okolna mjesta. Štoviše, postojao je jedan pavlin samo s tim zaduženjem da bude na ispomoć okolnim

župnicima. A lipnička je župa bila tada susjedna svetičkoj. Tako je Križanić mogao upoznati pavline u rodnoj lipničkoj župi; i obrnuto, nije isključeno da je koji pavlin zapazio u Lipniku Križanića, možda čak utjecao na to da se mladić pošalje na studij. To su međutim samo mogućnosti i nagađanja razvojnih putova koji nisu nevažni za kasnije Križanićevo formiranje.

Ako ne prije, Križanić se mogao sresti s priorom Belostencem po povratku s rimskog studija 1642. i za boravka u domovini do 1646. Došavši iz Rima Križanić je posjetio svoju majku i rodni kraj. Možda je tada uspostavio ili utvrdio veze s priorom Belostencem. Zainteresiran za jezična pitanja možda je s jezikoslovcem Belostencem o njima raspravljao. Vrijedilo bi svakako leksički sustav Križanićeva jezika usporediti s Belostenčevim leksičkim blagom što ga je skupio u svom djelu »Gazophylacium«.

Križanićev jezikoslovni interes i konkretno poznavanje glagoljice ima sigurno korijen u ovom ozračju. Mnoge su isprave što se tiču svetičkih pavlina pisane hrvatski, a u dokumentu br. 13, u svežnju br. IX, nalazi se isprava od 28. IX 1631. u kojoj ima nekoliko vlastoručnih potpisa glagoljicom.

Obrh u studiji Mate Hraste

Mate Hraste u svojoj studiji »Prinos poznavanju hrvatskosrpskog jezika J. Križanića« (Radovi Zavoda za slavensku filologiju 5 [1963], 25—34) govori detaljnije o Križanićevu Obrhu. Njegov tekst zavrđuje pažnju, jer govori i o Križanićevom rodnom kraju, koji je i posjetio:

»Ovom prilikom potrebno je nešto reći i o Križanićevom rodnom mjestu jer ono što je do sada o tome rečeno nije posve točno. Jagić u svom djelu 'Život i rad Jurja Križanića' Zagreb 1917, nije siguran za mjesto njegova rođenja. Na osnovi podataka koje je crpio iz Kukuljevićevih dokumenata i na osnovi podataka koje mu je slao zagrebački kanonik dr. Lj. Ivančan u vezi s jednom vizitacijom 1745. na osnovi izjave Em. pl. Laszowskoga Jagić vjeruje da je Križanićevo rodno mjesto Obrh. To može biti tačno, ali nisu posve tačni ostali podaci kao ni podaci J. Šidaka u Enciklopediji Jugoslavije, knjiga 5, str. 416, koje on daje pod utjecajem Jagićeva pisanja. Obrh, Ribnik i Lipnik mjesta su povezana jedno s drugim... To mjesto [Obrh] ima osam domaćinstava sa 35 stanovnika. To i nije selo nego mali zaselak na nešto uzdignutom položaju, iako u dolini, jer ga sa istoka i sjevera okružuju veća brda. Poslije Obrha na samoj cesti dolazi Ribnik sa 62 domaćinstva i 219 stanovnika, a još dalje na istoj cesti Lipnik sa 43 domaćinstva i 174 stanovnika. Glavno je mjesto Ribnik... U Obrhu danas nema nikakva znaka nekadašnjoj plemićkoj kuriji (dvoru). Ali na jednom povišenom položaju južno od Obrha bila je takva vlastelinska kurija (dvor) koju su stanovnici zvali »kolo« jer je bila sagrađena u obliku pravoga kruga. Danas se vide samo njeni tragovi u temeljima. Takva ista okrugla građevina danas se nalazi u Ribniku. Stanovnici je zovu grad. U njoj je mjesni narodni odbor i škola. Križanić je mogao biti rođen u toj kuriji između Obrha i Ribnika... Nije posve tačno reći, kako je rekao Šidak, kaštel Obrh u selu Lipniku, nego kaštel zaseoka Obrha i sela Ribnika u župi Lipniku« (str. 27—28).

U vezi s ovim tekstom treba kazati ovo: ne stoji da je Jagić bio nesiguran s obzirom na mjesto Križanićeva rođenja. Jagić je u spomenutom djelu (str. 11—16) upravo prvi koji je donio definitivne dokumente o tome da se Križanić rodio u Obrhu. On je preko prof. Nahtigala našao u arhivu gradačkog sveučilišta podatak da je Križanić iz Obrha. Taj nalaz je potvrdio Kukuljevićeva naslućivanja da se Križanić mogao roditi u Obrhu. Prema tome, ne stoji tvrdnja da je Jagić nesiguran s obzirom na mjesto Križanićeva rođenja, no da je ipak naveo Obrh kao Križanićevo rodno mjesto oslanjajući se jedino na Kukuljevića, Ivančana i Laszowskoga.

Danijel Car, student iz Lipnika, s kojim sam razgovarao, kaže: »Stanovnici Lipnika, Ribnika i okolnih mjesta imenom grad nazivaju samo Karlovac i Metliku, a ribnički dvorac zovu starim gradom. Mjesni ured i škola nalazili su se u starom gradu Ribniku, no danas se više ne nalaze. Obrh u selu Lipnik ne postoji; postoji selo Lipnik kao jedno od sela župe Lipnik.« Kao što sam i sam vidio na po prilici trećem kilometru od Obrha dolazi dvorac Ribnik i iza njega mjesto Ribnik.

Obrh u arhivu župe Žakanje

U popisu župa Zagrebačke nadbiskupije nalazi se i popis sviju sela i zaselaka što pripadaju pojedinoj župi.⁴⁰ Među selima lipničke župe ne navodi se Obrh, no on je naveden kao selo župe Žakanje.

Bivši dekan ozaljskog dekanata Nikola Stojanović, poznavalac kraja i ja poduzeli smo 28. i 29. ožujka 1972. studijski put u Ozalj, Lipnik i Žakanje.

Sama župa Ozalj uopće ne posjeduje stari arhiv. U njoj je međutim pohranjen arhiv župe Svetice, kojom upravlja župnik iz Ozlja, a taj sadrži dosta starih listina. Od prof. Vajdića smo čuli da su nastojali da se škola u Ribniku prozove imenom Jurja Križanića, da je u planu postavljanje Križanićeva poprsja u gradu Ozlju, da se jezikom ozaljskog kraja bavi prof. dr Stjepko Težak, ozljanin, a lipničke urbare da proučava prof. dr Igor Karaman.

Na 23. kilometru od Ozlja skreće se u Žakanje. Uslužni župnik Josip Igrac priredio je sve stare zapise iz župskog arhiva. Kodeks bez naslova, kojem prvo poglavlje ima naslov »De origine et existentia Ecclesiarum«, govori i o podrijetlu i utemeljenju župe Žakanje. Tu se kaže da su sve crkve i sela što tvore danas žakanjsku župu nekoć pripadale lipničkoj župi. G. 1789. je od dijela lipničke župe stvorena žakanjska župa. Spomenuti kodeks, kako se iz nutarnjih kriterija dade razabrati, pisan je 1826—27.

Župnik Igrac nam je dao kartu župe Žakanje iz 1871 (»Školovid župe Žakanje«). Među mjestima koja pripadaju pod župu nalazi se »Oberh«, i to sasvim na granici prema lipničkoj župi.

Najstariji »*Status animarum*« postoji u dvije inačice, od kojih se druga ukazuje kao prijepis prve s nekim preinakama. U Statusu se navode pojedina sela žakanjske župe, a zatim u selima kuće, odnosno obitelji po kućnom broju. Pod nazivom »Sela«, a pod kućnim brojem 24 stoji »Dvor Oberh« u starijoj inačici Statusa, a »Dvor Obrh« u novijoj. Ime obitelji, kojom se počinje, jest

⁴⁰ Šematizam Zagrebačke nadbiskupije, 143.

Vilim Praunšperger. Najstarije rođenje zapisano u Obrhu jest »Gospa Suzana« 1776, a najmlađe iz 1889: »Afra, Ida, Gabriela«. Iz Statusa možemo pratiti smjenu generacija i obitelji: Praunšperger, Komadina, Vyroubal, Claudius. Tomašić. Tu nalazimo da je Asta Claudius 1905. udata za Emilija pl. Laszowskoga. To nam čini razumljivijim ono što je Laszowski pisao Jagiću u vezi s Obrhom, tã on se iz Obrha oženio.

U istom Statusu u dijelu »Selo Sela« pod kućnim brojem 25 nalazi se Obrh Mlin.

Današnji Obrh

Na 26. kilometru od Ozlja, a 3. kilometru od Žakanja, skreće se poljskim putem prema Obrhu, do kojeg je oko jedan kilometar. Sadašnji Obrh nalazi se na brežuljcima. Okružen je bregovima, šumom, ima nešto polja i vinograda; a mlin na istoimenom potoku daje poseban ugođaj selu. Obrh ima svega četiri kuće i petnaest stanovnika. Župnik je prethodno obavijestio mještane o našem dolasku. Ignac Kožar, rođen 1891, govorio nam je svoja sjećanja. »Okorat tam gde su kokoši bila je plemenština« — pokazao je Kožar na jednu uzvisnu. Došli smo na samu uzvisinu. Kožar nam je pokazao tragove temelja zgrade: »Kuća je bila drvena, gospodska; imala je 6 ili 7 soba, koje je spajao jedan dugački hodnik. Po njemu sam kao dječak trčao. Vlasnik je bio Pemac Claudius. Poslije je porušena i rasprodana«. Starac je još pokazao na susjedni brežuljak, na kojem se sada nalazi njegov vinograd: »Tu vele da je bio dvor. Ja se ne sjećam. Kad su kopali našli su crepovlje i razbijene lonce u zemlji«. Domaćica kuće, koja je sagrađena blizu zemljišta na kojem je stajala Claudiusova kuća, ispravila je starca: »Nije tamo bio dvor, nego štale.« Očito je da je mjesto na maloj visoravni noviji Obrh o kojem je pisao Laszowski Jagiću.

Kožar nas je upozorio na brijeg, preko potoka Obrha: »Tam gde su borički bila je zgrada. To ne pametim.« Uputili smo se onamo.

U gorskoj uvali, ispod mjesta koje je Kožar označio kao tlo na kojem je bio nezapamćeni dvor, izvire potok Obrh. Istječe kroz usku kotlinicu i otječe prema Ribniku, gdje je nekoć napajao ribnjak (po čemu je očito i Ribnik dobio ime), a u Kupu utječe negdje blizu Zaluke. U dolini se vidi trag promjenjena korita potoka Obrha; vjerojatno je potoku skrenut tok radi mlina, koji se sada na njemu nalazi. Odmah iznad izvora Obrha diže se brijeg kojem je vrh odsječen; to se vidi iako je on obrašten šumom. Vlasnik brijega, sedamdesetgodišnjak Marko Čorda upoznao nas je s topografskim nazivljem i iznio svoja sjećanja. »Ovaj brijeg se zove Kolo, a proplanak uz potok ispod brijega gdje napajamo stoku zove se Gradišće. Ja sam 1921. tu na Kolu išao kopati pijesak. Naišao sam na fundament-kamenje. Rekao sam to majci. Nije mi dala dalje kopati. Naj kopati, rekla je, da vraga ne iskopaš. Pusti to na miru, to je bilo gospodsko. Ja sam ipak kopao i iskopao dosta kamena, i ugradio ga u svoju kuću«. Čorda nas je poveo po »Kolu«. Točno se vide udubljenja gdje je kamen izvađen, kao i izbočenja, malena ali očita, gdje se kamen još nalazi. Kad se to poveže vidi se da je temelj išao naokrug. Razumljiv je dakle naziv »Kolo«. Kad je temeljni kamen bio vidljiviji, ljudi su, očito zato što on ide

naokrug, nazvali mjesto »Kolo«. A naziv Obrha sasvim odgovara smještaju, to je doista »Ob-vrh«, tj. na vrhu, o vrhu. Naziv proplanka ispod Obrha »Gradišće« vezan je očito uz grad Obrh. Neobično jest da se »Gradišćem« ne naziva sam Obrh, no možda je fraza: »napajati blago na Gradišću« ostala od vremena kad je grad Obrh stajao na vrhu, pa se riječju »Gradišće« označivalo zemljište uz potok koje je pripadalo gradu.

Udarili smo trnokopom tu i tamo izbočene dijelove »Kola« i naišli na građevno kamenje. Izvadili smo žbuku između kamenja, u kojoj je puno vapna. Nesumnjivo je da je to mjesto dvorca. To će biti, kako Laszowski drži, stari Obrh. No on se nalazi preko istoimenog potoka, a potok je granica između župe Sv. Ilije pod Lipnikom i župe Žakanje. On se dakle i danas nalazi u župi Sv. Ilije pod Lipnikom. No kako dvorca više nema, nema ni imena Obrh. Prva kuća, najbliža nekadašnjem dvorcu, naziva se imenom mjesta »Jasenovica«.

Ako je to taj Obrh, u kojem se Križanić rodio, a svi su izgledi da jest, onda se on rodio u prekrasnom kraju. Ispod dvorca izvire bistar potok. Nad izvorom brdo. Blaga nizina kroz koju protječe potok i brežuljkasta polja, vinogradi, šumarci i proplanci s onu stranu potoka.

Od Obrha do Ribnika mogla bi biti kakva tri kilometra.

II

Križanići u arhivu župe Sv. Ilije pod Lipnikom

Istog 29. ožujka 1972. posjetili smo dvorac Ribnik, okruglastu građevinu, s dvorištem u sredini, u dosta trošnom stanju, koju dotiče potok Obrh.

Lipnički župnik Mirko Kovačić dao nam je dostup u župski arhiv i knjižnicu. U arhivu se nalaze dva sveska koji sadrže »Status animarum«. Svezak I, koji je mlađi, pod 1760. godinom ima i Obrh. Tu stoji: »Domus 1: Pozderac, 2. Brajkovich; Domus 3 Molendinum Curiae Minoris Ribrik Molitor Verbosz« (str. 284). U istom »Statusu« na str. 292 stoji: »Domus 5 Pagus Ribnik Curia minoris Ribnik actualis possessor Nobilis Dominus de Prausperger Wilhelmus 1818«. U »Statusu animarum«, svezak II, koji je stariji nalazi se »Mlin Obrh« u selu Jasenovica.

U arhivu župe nalazi se i omašan rukopisni kodeks, koji sadrži prijepis raznih isprava iz XVIII i XIX stoljeća.

Postoji i župska spomenica »Liber memorabilium parochiae Lipnikensis Inchoatum anno 1917 per parochum Aloysium Springer«. Spomenica ne donosi nikakav pregled povijesti župe, već bilježi samo kurentna zbivanja.

U arhivu župe nalaze se i urbari župe od 1690. i 1704. U urbaru iz 1690. spomnije se kako neke župske zemlje koje su daleko posjeduju kmetovi gospodina Križanića i gospodina Szilija. U vezi sa zemljom oko potoka Obrha opisuju se lokacija jednog zemljišta. Pri tom se veli da se njoj na istok nalazi sjenokoša gospodina Gašpara Križanića, od istoka potok, a od sjevera zemlja Ivana Zdenčaja.

U urbaru iz 1704. spominje se livada što je župniku van ruke a koju pasu »animalia Ribnicensia«. Opisuje se položaj te livade: »Ab oriente est meta foenile Domini Gaspari Krisanich, a Meridie et occidente fluvius currens circumcingit dictum foenile, a septentrione est terra arabilis D. Joannis Zdenchaj pro meta«.

Iz ovoga je jasno da su Križanići na potoku Obrhu bili međaši sa župnikom i sa Szilijem. Spomenuti Gašpar Križanić jest sin Vuka Križanića. Na kraju se donosi prijepis davanja što su ih lipnički kmetovi dužni dati župniku, sastavljen 1659. prema izvorniku iz 1512. Tekst je napisan hrvatski. Nije jasno da li je i izvornik iz 1512. bio na hrvatskom i da li je prijepis vjeran. Nejasno je također da li je hrvatski jezik toga teksta iz 1659. ili iz 1704. Ukoliko bi to bio jezik iz 1659, tekst bi odražavao Križaniću suvremen jezik njegova kraja.

Navedimo još da se u Urbaru iz 1704. spominje u vezi s nekim posjedima 1633. Juraj Sandrić, možda Križanićev svak.

Križanići u maticama krštenih župe Sv. Ilije pod Lipnikom

Matice krštenih župe Lipnik nalaze se u arhivu Hrvatske u Zagrebu pod signaturom 626. Vode se od 1659. U vrijeme dakle kad se Križanić rodio župa Sv. Ilije nije imala matica krštenih. Te nam matice međutim omogućuju da pratimo obitelj Križanića od 1659. dalje.

Najprije ćemo razmotriti što se iz matice dade zaključiti o Križanićima, a zatim ćemo ukazati na neke pojedinosti koje se doduše ne tiču obitelji Križanića, ali pridonose poznavanju Križanićeva rodnog kraja.

Matice krštenih ne počinju matičnim zapisima; prethode im listovi s ispiscima raznih dokumenata. Sami matični zapisi počinju na šestom foliju; pisani su različitim grafijama i raznom, najčešće izbledjelom tintom, s najmanjim proredom među recima, natiskano i nepregledno. Netko je kasnije običnom i crvenom olovkom zacrtavao neka imena, među njima i Križaniće. No Križaniće nije svagdje zacrtao. Svaki zapis krštenja sadrži najprije datum, zatim podatak da li je krštenik zakonit ili nezakonit sin odnosno kći, zatim ime oca, ime majke, onda imena kumova, i na koncu ime onoga koji je krstio. Evo za primjer jedno krštenje iz obitelji Križanića: »28 [Octobris 1669] Baptiza est filia legitima Generosi Domini Wolfgangi Kriszanich et consortis Susanae Catharina cuius patrini fuerunt Parochus Moderchin et consors Domini Hersich Anna per Ioannem Skaurin« (f. 35). Činjenica da je župnik Pavao Moderčin bio kum Križanićevoj Katarini upućuje na bližu povezanost obitelji Križanić sa župnikom.

Iz matice krštenih saznajemo da je Vuk Križanić imao za ženu Suzanu rođenu Michalich. Ona se posljednji puta spominje kod krštenja svog sina Ivana 27. srpnja 1682. U maticama se spominju ova djeca Vuka Križanića i Suzane Mihalić: Ana krštena 16. kolovoza 1664, Katarina krštena 28. listopada 1669, Suzana krštena 15 lipnja 1671, Franjo Antun kršten 1. prosinca 1672, Gašpar kršten 9. rujna 1676, Barbara krštena 13. travnja 1679, Ivan kršten 27. srpnja 1682.

Dva puta se spominje djevojka Judita, kći Vuka Križanića, kao kuma kod krštenja (11. veljače i 28. svibnja 1683). Ona ili je rođena prije 1659, kad se počinju voditi matice krštenih, ili mi je izmaklo njeno ime u istraživanju matica.

Nakon smrti svoje zakonite žene Suzane rođ. Mihalić, Vuk Križanić ima nezakonitu kćer Juditu sa sluškinjom Anom, krštenu 21. ožujka 1685.

Vuk Križanić se drugi put ženi i to Katarinom, čije djevojačko ime nije navedeno. S njom ima kćerku Julijanu krštenu 28. listopada 1688.

8. svibnja 1691. u zapisu jednog krštenja spominje se Katarina udovica Križanić. Znači da je Vuk Križanić umro u razdoblju između 28. listopada 1688, kad je krštena njegova kćerka Julijana, i 8. svibnja 1691, kad je zabilježeno da je njegova žena Katarina obudovjela.

Postavlja se pitanje što je rodbinski Vuk Križanić bio Jurju Križaniću. Po godinama mogao mu je biti brat. Ili je možda od kojeg drugog koljena Križanića. Zbog pomanjkanja dokumenata ostaje to pitanje bez odgovora.

Iz matica krštenih vidi se da je Vuk Križanić kumstvom bio povezan s mnogim obiteljima; s obitelji Nikole Urselić, Baltazara Petričevića, Žigmunda Tompe, Matije Tomašića, Jurja Fabovića, Jurja Stankovića, Miše Makovića (Machovich), Stjepana Jurašića (Jurassich), Petra Hranilovića, Ivana Horvata, Gašpara Kolakovića, s obitelji Petrušića (Petrussich). Višestrukim kumstvom bio je vezan s obitelji Petra Tompe i Ivana Heršića, kao i sa župnikom Pavlom Moderčinom. Kumstvo ga je vezalo i s oficijalom Petra Zrinskoga Jurjem Kovačom. Dvostrukim kumstvom bio je vezan s Franjom Thauszyem.

Iz matica krštenih i matica vjenčanih župe Lipnik — a matice vjenčanih počinju se voditi od 1679. i dolaze kao nastavak matica krštenih u istom svesku — može se pratiti neke od sinova i kćeri Vuka Križanića.

Franjo Antun oženio je Katarinu čije se djevojačko ime ne navodi. S njom je imao sina Ivana krštenog 4. siječnja 1693. i sina Stjepana Vuka krštenog 26. prosinca 1695. Taj je očito dobio djedovo ime Vuk. Ime Gašpar, što ga je Vuk Križanić (otac Franjin) bio dao svome sinu, vjerojatno je također djedovo ime (ime Gašpara, oca Jurja Križanića), što precizira rodbinsku vezu Vuka i Jurja Križanića.

Franjo Antun je bio kumstvom vezan s obiteljima Žigmunda Znike, Žigmunda Tompe, Petra Hranilovića i s obitelji Jurašić.

Iz matice vjenčanih doznajemo da je Judita kći Vuka Križanića udata 1684. za Pavla Čolnića (Cholnich), a Ana, kći istog Vuka Križanića, da se 21. lipnja 1687. udala za Franju Jurmanića. Barbara Križanić udala se za Vuka Tauszya i rodila sina Franju Baltazara krštenog 3. ožujka 1698. Taj će imati u zalogu od pavlina Obrh i ustupiti ga zajedno sa svojim bratom Josipom šurjaku Adamu Zdenčaju 11. rujna 1734. Franjo Baltazar, po majci iz roda Križanića, bio je kao zagrebački kanonik dubički zapovjednik; u Bosanskoj Dubici sagradio je tvrđavu protiv Turaka. Bio je najprije đakovački, a od 1751. do 1769. zagrebački biskup. Bio je i namjesnik banske časti. Za njegovo je vrijeme osnovano u Požezi sjemenište uz isusovačku akademiju i sagrađena crkva. Godine 1754. tiska u Beču svoju knjigu »Vsem bratom i sinom crkve zagrebečke očituje svetke, vu kojeh slobodno je delati ali ni«; iste godine izlazi u Zagrebu njegova knjiga »Obilato duhovno mliko, to jest nauk keršćan-

ski iliričkoj dičici darovan«. ⁴¹ Ikavica koja se vidi u samom naslovu djela nameće misao da je Thauszy mogao svoje djelo napisati govorom rodnog lipničkog kraja. Bilo bi zanimljivo usporediti Križanićev i Thauszyjev jezik.

U maticama krštenih spominje se Juraj Sandrić koji ima s Katarinom Papić 1667. nezakonitu kćer Margaretu. Da li je to onaj Juraj Sandrić koji je za zakonitu ženu imao Barbaru Križanić, sestru Jurja Križanića? Možda. Postoji naime Juraj Sandrić koji ima zakonitu ženu Mariju i s njom 1673. kćerku Anu. No nije isključeno da je Marija njegova druga žena.

Lipnički župnici su in margine matice krštenih pripisali po nekoliko re-daka o zbivanjima koja su oni ocijenili kao vrijedna spomena. Tako je prije nadnevka 1. siječnja 1671, a iza nadnevka 24. prosinca 1670, posljednjeg u toj godini, župnik pripisao o uroti zrinško-frankopanskoj:

»Hoc anno Illustrissimus Comes Banus Petrus à Zrinio accusatur Rebel-lione apud Sacratissimam Maiestatem: omnibus bonis privatus Mobilibusque expoliatus, sponte ad Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem accessit nullam gratiam habuit imo sequenti Anno Vltima Aprilis privatus capite una cum Marchione Frangepani et Comite Nadasdi à carnifice obiit decapitatus Neosta-dij« (f. 41).

Nakon nadnevka krštenja od 22. travnja 1671, na dnu stranice, nalazi se pripisak istom rukom, tek drugom tintom: »Vltima huius Mensis Comes Petrus à Zrinio Neostadij ob Rebellionem Accusatus decapitatus est una cum Marchione Frangepani« (f. 42). In margine je pripisan velikim slovima »NB«.

Zapis sadrži štire podatke, nikakav komentar. Taj je zapis nastao u kraju Zrinskih. U knjigu rođenih zapisani su mrtvi.

Zanimljiv je, no s drugog aspekta, tekst što ga je pripisao župnik Pavao Moderčin, dvostruki kum obitelji Križanić, u maticama krštenih 1672. Župnik bilježi na hrvatskom jeziku što je učinio za prinovu svog gospodarstva. Taj tekst i tekst oporuke Barbare Bedeković 1670, napisane u Obrhu također na hrvatskom jeziku, dokument su suvremenog jezika u Križanićevu rodnom kraju. Svi su izgledi da je župnik Moderčin pisao jezikom lipničkog kraja, ne samo zato što je tu službovao nego što je, kako se čini, rođeni Lipničanin. U maticama, naime, dolazi to prezime kao lipničko. A dandanas postoji u župi Lipnik Moderčinsko selo.

U Arhivu Hrvatske u Zagrebu, pod signaturom 1056, nalazi se nastavak matica krštenih i vjenčanih župe Lipnik. U istom se svesku nalaze i matice umrlih. Svezak nosi naslov: »Knjiga kršćenih od godine 1717 do 1768 svrsetka; kniga umrlih od godine 1724 do 1757 svrsetka; knjiga vjenčanih od godine 1734 do 1768 svrsetka«. Za razliku od prvog sveska, matica krštenih, ovaj nije sav pisan latinski već i hrvatski. Evo prvog zapisa: »Ja pop Vuće Konykovich Plovan Ribnički kerstih kcher yivana yurasicha imenom mandu, a to iz bilaya, bi kum paval skender, à kuma manda glavicich, à to na 3. genvara 1717« (f. 2). Od 1752. matice krštenih se vode opet latinski, pa od 29. svibnja 1768. ponovo hrvatski.

⁴¹ N. dj., 41.

U istom svesku dolazi detaljan popis potvrđenika s imenima kumova od 1724—1766 (f. 205—224).

Matice umrlih od 1724. do 1757 (f. 225—226) vođene su hrvatski.

Ni u maticama krštenih ni u maticama vjenčanih niti u popisu potvrđenika i kumova potvrđenika niti u maticama mrtvih prezime Križanić ne dolazi.

Križanići u Arhivu Zagrebačke nadbiskupije (Kanonske vizitacije)

Zagrebačka nadbiskupija je razdijeljena na arhiđakonate. Arhiđakon, redovito kanonik, dužan je posjetiti sve župe svoga arhiđakonata i obaviti tzv. kanonsku vizitaciju. Ta vizitacija obuhvaća vrlo širok raspon: župna crkva do zadnjeg predmeta u njoj, župnik, puk, župna dobra, popis pučanstva često poimence po obiteljima. Arhiđakon podnosi pismeni izvještaj biskupu. Tako podrobni izvještaj dolazi samo kod prve arhiđakonove vizitacije. Kod ostalih se spominju samo promjene koje su se zbile od posljednje vizitacije.

Župa Lipnik nalazi se u Arhiđakonatu Gorica. Prva vizitacija lipničke župe izvršena je 1668. Obavio ju je kanonik Ljudevit Vukoslavić i izvještaj o njoj podnio biskupu Martinu Borkoviću.

Izvještaji kanonskih vizitacija Goričkog arhiđakonata nalaze se u Arhivu Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, Protokoli, Kanonske vizitacije, Arhiđakonatski Gorica, br. 118/I, 119/II, 120/III, 121/IV, a obuhvaćaju razdoblje od 1668. do 1753 (te sam vizitacije ispitao).

Prva vizitacija bila je, kao što je rečeno, 1668. Vizitator bilježi: »Eodem anno 1668 die 3. Maij visitaui Ecclesiam Sancti Eliae sub Castro Ribnik, Illustrissimi ac Excellentissimi Comitum Bani constitutam« (str. 32). Podrobno opisuje crkvu kao građevinu, crkveno posuđe i ruho. Pod rubrikom, zapravo naslovom »De libris«, bilježi: »Libros Ecclesia nullos habet« (str. 32). Zatim govori o zgradi župnog dvora, o posjedima župe, navodi imena župnikovih kmetova, a o župniku piše da je čovjek dobra života, marljiv u dijeljenju sakramenata, ali nemaran u popravljaju crkve, a imao bi otkuda; da rijetko propovijeda i da se na nj tuže puk i drugi (str. 34). Pod naslovom, odnosno rubrikom »De populo« stoji kao prvo: »Populus iste est frequens in Ecclesia in sacro et concione, omnes etiam confessi ad Pascha, neque etiam aliquis bigamus nec malefactor« (str. 34). Selo Bubnjarci se tuži da mu je župa daleko, a bliže Metlika, pa zato ne ide po svećenika da dođe k bolesniku u Lipnik nego idu u Metliku, ali župnik iz Metlike se ne usuđuje doći, i tako bolesnici umiru bez ispovijedi (str. 34). Zatim »Sequuntur nomina Parochianorum« i to s naznakom sela iz kojeg su župljani i s podatkom čiji su kmetovi. Nigdje ne dolazi prezime Križanić. Najviše kmetova ima grof Zrinski (str. 34—38). S obzirom na učitelja (»De Magistro«) stoji: »Magister Scholae hic non est« (str. 39).

Nova vizitacija od 1671. donosi samo razlike s obzirom na prijašnju. O narodu vizitator bilježi: »Populus totus christianu« (str. 162). Nova vizitacija od 1672. upućuje na prethodnu vizitaciju i primjećuje da nemarni župnik nije ništa učinio za popravak crkve (str. 187—188). A u vizitaciji od 1673. veli vizitator za župnika P. Moderčina da je neposlušan (str. 201—203).

Pregledao sam letimično i vizitacije okolnih župa. Tako se u kontekstu o ozaljskoj crkvi 1673. spominje Juraj Mulih, slikar (str. 200). Iste 1673. vizitator zapisuje o župniku u Sv. Petru Mrežnica: »Parochus est Matthias Raikouich glagolita« (str. 216). Vrlo je zanimljiv zapis o tom župniku u rubrici »De libris«: »Parochus nullos libros habet quia glagolita est« (str. 216). O župniku u Jastrebarskom, rodnom mjestu Rafaela Levakovića, redaktora glagoljskih liturgijskih knjiga, zapisao je vizitator 1673: »Paulus Iuicheuich glagolita« (str. 221). Za župu Hrnetić zapisao je 16. VI 1674: »Missale unum glagoliticum antiquum« (str. 226). Vidi se kako je Križanićev rodni kraj bio glagoljaški, pa je odatle razumljivo i Križanićevo poznavanje glagoljice.

U svesku Vizitacija Arhiđakonata Gorica, Protokoli, br. 119/II, pažnje je vrijedna vizitacija župe Lipnik od 1. svibnja 1683. Na kraju vizitacije dolazi ovaj popis plemićkih kurija na području lipničke župe:

»Curiae Nobilium in hac Parochia sunt: Domini Stephani Jurassich, et Sigismundi idem, Georgij Szandrich, Georgii Couach, Ioannis Szili, Christophori Znika, Joannis Hersich, D. Stephani Szili, Francisci Tauszü, Petri Tumpa, Wolfgangi Crisanich, Balthasaris Zdenchai, Joannis idem, Nicolai Stergatic [?], Michaelis Szäas et Relicta Dauthouich« (f. 80v).

To je malo plemstvo župe Lipnik. Gotovo sa svima njima bio je vezan Vuk Križanić kumstvom. Na žalost, nisu spomenuta mjesta gdje se kurije plemića nalaze. Ovdje se spominje kurija Jurja Sandrića; možda je to onaj Juraj Sandrić za koga je bila udata Barbara sestra Jurja Križanića. Spominje se Vuk Križanić kao onaj koji ima kuriju. Da li je to kurija Obrh? Ako jest, kako to povezati s Obrhom Barbare Bedeković koji, po svemu sudeći, uživa njen muž Franjo Thauszy? Radi li se o suvlasništvu, ili o zasebnim kurijama?

Vuk Križanić spominje se u vizitaciji 1692. u jednom imovinskom kontekstu. Tu stoji i pripis na rubu: »NB. Condam Generosus Dominus Wolfgangus Krisanich, Gener defuncti Ioannis Michalich possidet (:modo autem ipsius filius, uti successor eiusdem:) possidet, aliquas terras arabiles, foenilia in territorio Arcis Ribnik, quae dicitur occupasse, idem Joannes Michalich...« (f. 344).

U kanonskim vizitacijama, pod br. 120/III, Protokoli, dolaze, npr., 1704. g. popisi kmetova, ali nema popisa plemićkih kurija u župi Lipnik, a u vizitacijama 1707, 1709. i 1735. nema ni popisa kmetova ni popisa plemića (f. 137—159).

U kanonskim vizitacijama pod br. 121/IV, Protokoli, konkretno pod nadnevkom vizitacije od 14. lipnja 1741, u listi plemićkih kurija s područja župe Lipnik nalazi se i kurija Križanića. U zapisu stoji: »Curia Oberh D. Szenchaij olim Thauszy. Curia G. Krisanich« (f. 157). Iz toga slijedi da se 1741. Obrh nalazi u vlasništvu Zdenčaja, a da je nekoć bio Thauszijev. Da li se tih godina i Križanići nalaze u Obrhu, nije jasno.

I time smo došli do vizitacije što ju je Lj. Ivančan priopćio Jagiću, a koja se odnosi na g. 1743. i posve je istovjetna s ovom iz 1741.⁴²

⁴² Jagić, n. dj., 12.

Jedno rodoslovlje Križanića

U arhivu Hrvatske, Rodoslovlja K-10, br. 2, nalazi se i radoslovlje Križanića. Naslov rodoslovlja glasi: »Joannes Szturchich in A. 1503 vendidit Bonum Zamersje pro Haeredibus et posteritatibus Universis, Ioanni et Nicolao Krisanich pro 300 flor. auri puri Hungaricalibus veri [oštećena riječ] ponderis«. Sa strane stoji pripis istom rukom: »Coram Capitulo Budensi«. Slijedi rodoslovlje spomenutog Nikole Križanića:

Nicolaus Krisanich [imao je]

Stephanum cuius consors erat Anna Novakovich, quae Anna Novakovich anno 1548 secundario nupsit Ioanni Aitich, qui...

Stephani sororem carnalem Catharinam, quae fuit consors Gasparis de Pernje [?]...

Prezime Križanić se više ne spominje. Čini se da Stjepan Križanić nije imao sina. Međutim na kraju rodoslovlja dolaze Praunspengeri: Helena i Ljudevit i to po liniji Aitich-Novaković (Ana).

III

Križanićev rodni kraj u suvremenim geografskim kartama

Na prvom mjestu treba spomenuti kartu Hrvatske koju je izradio isusovac Stjepan Glavač 1673, a izdao M. Vanino 1937. pod naslovom »Zemljovid Hrvatske iz 1673.« (Sarajevo 1937. Izdanje uredništva »Vrela i prinosi«). Karta prikazuje ostatke ostataka Trojedne kraljevine, onaj dio koji se tada nalazio u vlasti hrvatskoga kralja iz loze Habsburga. Na karti je dobro predočen Križanićev rodni kraj: Ozalj, Ribnik, Lipnik.

Upozoravam, nadalje, na ove geografske karte što se nalaze u kartografskoj zbirci Arhiva Hrvatske:

Inv. 20, Sig. A. I. 20: Međurječje Kupe, Une, Save XVII st., perocrtež 85 x 32 bez izvornog naslova.

Sig. A. I. 24: Sava-Una-Kupa: XVII st., perocrtež 42 x 32.

Sig. A. I. 25: Međurječje Kupe-Une-Save: od Jasenovca, Bihaća, Karlovca, Siska, XVII st., perocrtež, 41 x 32 bez izvornog naslova.

Sig. A. I. 21. Gradisca Turcarum. Bihach-Carlostadium-Zagrabia, Ivanich-Mons, XVII st., perocrtež 84 x 32, bez izvornog naslova.

Sig. A. I. 22. Ditiones Banales et Confinia nova banalia, XVII st., perocrtež 41 x 60.

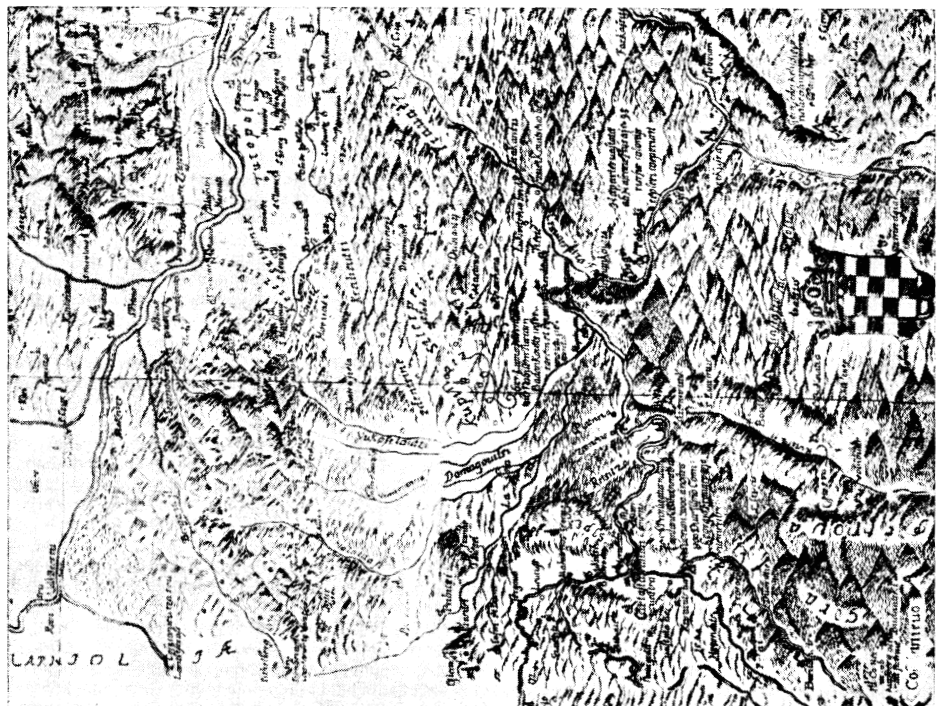
Sig. D. I. 64. Mappa geographica Croatica..., prikazuje karlovački kraj oko 1700.

Sig. D. XV. 5—16, prikazuje ozaljski kraj.

DD. VV. Servus in Christo
 Impetrans Clericis Hinc: II. in Archid. Croatiae
 Compositores: Joannes Garamus Prohibere.

ADMONTIO

A. Hinc. E. in montibus altissimis circa locum dicitur quod situm, non longe a loco, ubi situm, Compositores, qui hinc in
 Compositores loci dicitur, et quod hinc in loco, non longe a loco, ubi situm, Compositores, qui hinc in
 A. Hinc. E. in montibus altissimis circa locum dicitur quod situm, non longe a loco, ubi situm, Compositores, qui hinc in
 Compositores loci dicitur, et quod hinc in loco, non longe a loco, ubi situm, Compositores, qui hinc in



Karta Hrvatske od Stj. Glavača iz g. 1673. s detaljem o Križanićevu rodnom kraju.

Ovdje valja spomenuti i *Valvasorov* zanimljivi zapis o Križanićevu kraju, susjednoj Metlici: »Die Einwohner gehen Krabatisch gekleidt, bekleiden auch ihre Rede mit Krabatischen Worten, denn sie gebrauchen sich der Croatischen [sic!] Sprache« (Die Ehre des Hertzogtums Crain I, Ljubljana 1689, citirano prema izdanju iz 1877, str. 212). Očito je da Kupa nije bila barijera. Zacijelo je komunikacija između Metlike i hrvatskoga kraja preko Kupe, a to je Križanićev rodni kraj, morala biti prirodna. Kulturni i vjerski (u svoje doba i protestantski) utjecaji iz Metlike ne mogu se pri tom isključiti.

R é s u m é

Le sujet de l'étude présente est le pays natal de Juraj Križanić (1618—1683) et le lignage des Križanić dans les écrits de celui-ci et dans les témoignages contemporains. Le pays natal de Križanić se trouve dans le Royaume de Croatie, le diocèse de Zagreb, archidiaconat de Gorica, paroisse de Lipnik, chateau d'Obrh. Dans ce pays Križanić a pu faire la connaissance assez intime de Petar Zrinski et Vuk Krsto Frankopan, les possesseurs des chateaux voisins (Ozalj, Dubovac, Ribnik...). Dans le couvent des frères de Paul ermite de Svetice Križanić a pu faire la connaissance d'Ivan Belostenec, érudit en la langue croate. Dans son pays natal Križanić a pu rencontre des Protestants, commencer à nourrir de l'animosité à l'égard des Allemands, connaitre les Vallaches, faire l'expérience du peril turc, apprendre le glagolitique. Beaucoup des idées dominantes de Križanić ont eu leurs impulsions initiales plus où moins discrètes dans pays natal de Križanić.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXV—XXVI

1972—73

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb